

BELLE TEN

Cilt : XLIV

OCAK 1980

Sayı : 173

YENİ BULUNMUŞ ESERLERİN IŞIĞI ALTINDA ANADOLU'DA BRONZ ÇAĞI ÖNCESİ İNSAN FİGÜRLERİ HAKKINDA YENİ GÖZLEMLER

ÖNDER BİLGİ

*Bu yazıyı yaşamının sekseninci yılını
kullamış olması nedeniyle TTK Genel
Müdürü sayın Uluğ İğdemir'e saygıla-
rıyla sunarım.*

1968-70 yılları arasında Lisansüstü tez araştırmaları yaptığımız sırada Anadolu Medeniyetleri Müzesi (o zamanlar Ankara Arkeoloji Müzesi olarak anılıyordu), Afyon, Manisa, Konya Arkeoloji Müzeleri ile Konya'daki Özel Koyunoğlu Müzesi ve İstanbul'da Hüseyin Kocabaş Koleksiyonu olarak anılan Özel Koleksiyonla, Uşak ilinin Banaz ilçesinde o zamanlar Orta Okul öğretmenliği yapan Rıza İncel'in amatörce topladığı diğer arkeolojik eserler arasında yer alan insan figürleri üzerinde çalışma olanağı sağlanmıştı. Toplamı 14 adedi bulan bu eserleri, Anadolu Prehistorik sanatına getirdikleri yenilikleri gözönünde tutarak daha fazla gecikmeden arkeoloji dünyasına tanıtmayı bir görev sayarak, bu makaleyi hazırlamayı uygun gördük. Başta her zaman yardımlarını esirgemeyen Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürü Sayın Raci Temizer olmak üzere, adı geçen arkeoloji müzelerinin o zamanki müdürlerine ve uzmanlarına ve Sayın H. Kocabaş ile sayın R. İncel'e adı geçen eserler üzerinde çalışmam için gösterdikleri anlayışa burada teşekkür etmeyi zevkli bir ödev sayarım.

Ayrıntılarını makale sonundaki bir katalogda sunduğumuz adı geçen 14 insan figüründen 3 adedi, mevcudiyeti 1910 yıllarından beri bilinmekte olan Çukurkent'te¹ bulunmuştur (Lev. I). Pişmiş topraktan yapılmış olan birinci insan figürü (Lev. I Res. 1) bağdaş kurmuş vaziyette oturmuş bir kadını temsil etmektedir. Ellerinden biri bacağına, diğeri ise göğsünün üstünde durmaktadır. Oldukça şişman bir kadını temsil eden bu eserin başı ve boynu kayıptır ve boynun oturması için omuzlar arasında yuvarlak bir boşluk bırakılmıştır. Ayaklarını uzatmış olarak oturmuş bir kadını temsil eden ikinci insan figürü kahverengimsi krem renginde kireçtaşından yapılmıştır. Başı şimdi kayıp olan heykelciğin elleri göğüslerinin yanlarına konmuştur (Lev. I Res. 2). Yeşil taştan yapılmış ve şişman bir kadın figürünün alt kısmını gösteren üçüncü Çukurkent buluntusu ise, yatar durumda işlenmiştir (Lev. I Res. 3). Küçük boyutlarda yapılmış heykelcik görünümünde olan bu 3 eserde de gerek vücut, gerekse organlar ayrıntılı olarak işlenmiş, fakat eller, ayaklar kabaca gösterilmiştir. Bu özellikleri nedeniyle bu 3 eser Anadolu'da 1958 yılından sonra yapılan bilimsel arkeolojik araştırmalarda ortaya çıkartılmış² Bronz Çağı öncesi insan figürlerine benzerler³. İşlenişlerinde görülen estetik ve duruş pozisyonlarındaki serbestlik bu eserlerin Anadolu Geç Neolitik Çağına tarihlenen Hacılar'ın VI. tabakasında ortaya çıkartılmış olan kadın heykelciklerinin benzerleri olduklarını gösterir⁴. Ancak, Çukurkent'te Hacılar'ın aksine insan figürlerinin yapımında kilin yanında taş da kullanılmıştır. Zaten, Çukurkent'te daha önce bulunmuş olan insan figürlerinin çoğu da taştan yapılmıştır⁵.

¹ Bkz. A. H. Ormerod 1912-13: "Prehistoric Remains in South - western Asia Minor, III" *The Annual of the British School at Athens XIX* s. 48 v.d.

² Krş. J. Mellaart 1970: *Excavations at Hacilar 2* (plates and figures) Lev. CXXV-CLVIII; J. Mellaart 1967: *Çatal Höyük, A Neolithic Town in Anatolia* Lev. 77-79, 84-91 Res. 51, 53

³ 1958 yılından evvel de Bronz Çağı öncesine ait insan figürleri Anadolu'da bilinmekteydi, örneğin bkz. A. H. Ormerod 1912-13: *a. y.* Res. 1A - B; K. Bittel 1953: "Einige Idole aus Kleinasien" *Prähistorische Zeitschrift XXXIV / V* Res. 1, 2, 3; J. Mellaart 1954: "Preliminary Report on a Survey of Pre - Classical Remains in Southern Turkey" *Anatolian Studies IV* Res. 83 ve 87

⁴ Krş. J. Mellaart 1970: *a. y.* Lev CXXV-CLVIII

⁵ Bkz. A. H. Ormerod 1912-13: *a. y.* Res. 1A - B; K. Bittel 1953: *a. y.* Res. 2; J. Mellaart 1954: *a. y.* Res. 87

Makalemizde ele aldığımız diğer 2 eser Konya ilinin hemen güneyinde yer alan Hatip ilçesi yakınındaki höyükte ele geçirilmiştir. Yeşil bir taştan işlenerek yapılmış eserlerden birincisi dizlerini yukarı doğru kırarak oturmuş bir insanı temsil etmektedir. Üç parmaklı olarak gösterilmiş elleri, bacaklarının yan taraflarına tutturulmuştur (Lev. II Res. 4). Yüzünün kabaca işlendiği görülen heykelciğin çenesinin oldukça iri belirtilmiş olması bir sakala işaret sayılacağından, bu eserin bir erkeği tasvir ettiği anlaşılmaktadır. Erken Prehistorik Çağ Anadolu insan figürlerinin büyük bir kısmında cinsiyet uzuvları işlenmemiştir ve insan figürlerinin cinsiyetleri, kalçaların ve özellikle memelerin tebarüz ettirilmesi ile belirtilmiştir. Adı geçen eserde göğüslerde memelerin işlenmemiş olması da heykelciğimizin bir erkeği temsil etmek için yapıldığını göstermektedir. Yine yeşil taştan yapılmış olan ikinci Hatip Höyük buluntusu, çok uzun bir boyuna sahip bir baştan ibarettir (Lev. II Res. 5). Eserde yüzün uzuvları çok kaba işlenmiş ve çenenin çıkıntılı olması da yine bir sakala işaret sayılabileceğinden, bu başın da bir erkeği temsilen yapıldığı anlaşılmaktadır. Baş üzerinde görülen konik bir kabartmanın bir saç biçimini göstermekten ziyade bir bere türü şapkayı temsil ettiği söylenebilir. Gerek işlenişlerindeki nisbetsizlik ve kabalıktan, gerekse erkek figürlerini temsil etmeleri bakımından bu iki eser Bronz Çağı öncesine ve Çatal Höyüğün VI. tabakasından önceye tarihlenen katlarda ele geçirilen figürleri⁶ andırmaları bakımından Erken Neolitik devire tarihlenebilirler.

Burada ele aldığımız birisi kırık, diğeri boyunlu bir başı temsil eden öteki 2 eser, Uşak ilinin Banaz ilçesi yakınında yer alan Alıçlı Höyükte bulunmuştur. Belden yukarı kısmı kayıp olan birinci heykelcik çok şişman bir kadını, ayaklarını altına almış oturur durumda göstermektedir. Heykelciğin dizleri hasara uğramıştır (Lev. III Res. 6). İkinci eserde gözler hariç yüzün uzuvları açıkça belirlenmemiştir (Lev. III Res. 7). Gözler çok iri badem şeklinde derince çizilerek belirtilmiştir. Başta saç da işlenmiştir. Saçın dış hatları kabartma olarak gösterilmiş ve ayrıca başın arkasında 3 adet üçgen biçimli çukurcuk yapılmıştır, ki buralara muhtemelen hakikî saç veya benzeri nesne takılmış olmalıdır. Her iki eser de tarihleme bakımından Geç Neolitik Çağa girer, çünkü oturan heykelcikteki

⁶ Krş. J. Mellaart 1967: a.y. Lev. 84 ve 85

işleniş tekniği ve çok iri kalçalar üzerindeki konkav boşluğun benzeri ve boyunlu başta gözlerin iri badem şeklindeki paralelleri ve saçın dış hatlarının da belirtilmiş olması, Hacılar'ın VI. tabakasında ortaya çıkartılmış ve Geç Neolitik Çağa tarihlenmiş eserleri hatırlatır⁷.

Hacılar'da bilimsel araştırmaların başlamasından önce yapılan kaçak kazılarda elde edilen ve şimdi İstanbul'da Hüseyin Kocabaş koleksiyonunda bulunan 2 eser, burada işlediğimiz malzemenin diğer bir kısmı teşkil etmektedir. İkisi de pişmiş topraktan ve kırık olarak ele geçirilmiş bu eserlerden birincisi, içi boş kırık bir başı temsil eder. Başta yüzün uzuvları kabaca belirtilmiştir; gözler derin düz çizgilerle, burun kabartma olarak ve kulaklar ise kaplarda tutamak olarak kullanılan, dikine yerleştirilmiş ve ortası delikli iki tutacak şeklindedir (Lev. IV Res. 8). Bu başın benzerleri Hacılar'ın I. tabakasında parçalar halinde ortaya çıkartılmıştır⁸. Zaten, başın içinin boş olması ve Hacılar'da bulunmuş diğer çanak-çömlek gibi linear olarak boyanmış olması⁹, bu eserin bir kap şeklinde yapılmış bir insan figürüne ait olduğu kanısı uyandırmaktadır. Küçük boyutlarda kap şeklinde yapılmış insan figürlerinin de Hacılar'da imal edilmiş olduklarını biliyoruz. Yine resmî müsaadesiz ve bilimsel olmıyan kazılarda ortaya çıkartılmış bu eserler, şimdi Türkiye dışında özel koleksiyonlarda veya müzelerde muhafaza edilmektedir¹⁰.

Hacılar'da bulunmuş olan ikinci eser, aşırı derecede stilize edilmiş bir insan figürünün üst kısmını göstermektedir. Özellikle mermerden yapılmış benzerlerine Tunç Çağının eski safhasında¹¹ rastladığımız bu eser, pişmiş topraktan yapılmış olması ve Hacılar yerleşmesinde de Erken Kalkolitikten sonraki kültürlere rastlanmamış olması nedeniyle Erken Kalkolitik çağın sonlarına tarihlenmelidir. Zaten, bu tipte çok soyut olarak işlenmiş eserlerin benzerlerine parçalar halinde bilimsel kazılar sırasında da I. tabakada rastlanmış-

⁷ Krş. J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CXXXIII, CXXXIV ve CXLVII

⁸ Bkz. J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CLXXII a, b, c

⁹ Krş. örneğin J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. LXXXVIII, LXXXIX

¹⁰ Bkz. *Catalogue of Egyptian, Near Eastern, Greek and Roman Antiquities*, Sotheby and Co., Londra 6 Temmuz 1964 No 38 ve 39 (özel koleksiyonlarda şimdi); *Horizon IX*, Summer 1967 s. 12 (British Museum'da)

¹¹ Bkz. Ö. Bilgi 1975: "Kültepe Kazılarında Bulunmuş Olan İnsan Figürinleri" *Bellekten* 154 s. 202-204

tır¹². Eserimizde kollar küt olarak ve baş da gittikçe incelen uzunca bir sap biçiminde belirtilmiştir (Lev. IV. Res. 9).

Makalemizde yer alan geri kalan 5 insan figüründen 4'nün geldikleri bölgeler belli oldukları halde yerleşmeleri saptanamamıştır. Bunlardan birincisi Alaşehir'de bir antikacıda ele geçirilmiş olup şimdi Manisa Arkeoloji Müzesinde saklanmaktadır. Oturmuş durumdaki bir kadını temsil eden ve başı şimdi kayıp olan figürde, başın gövdeye bağlandığı yerde derince yuvarlak bir çukur vardır. Bir heykelcik hüviyetinde karşımıza çıkan bu eserde, vücut uzuvları ayrıntılı olarak belirtilmiş, fakat ayaklar gösterilmemiş ve ellerde parmaklar bir kaç çizgiyle belirlenmeğe çalışılmıştır. Buna karşın göbek çukuru işlenmiştir. Ellerinden biri göğüs üzerine, diğeri ise diz üzerine konulmuştur (Lev. V Res. 10). Heykelciğin en önemli özelliği oturuş pozisyonundadır. Cepheden bakıldığında bacaklardan biri dizden kırılıp yukarı, karına doğru çekilmiş, diğeri ise yine dizden kırılarak bağdaş kurar gibi yanlamasına uzatılmıştır. Sol bacağı teşkil eden bu bacağın dizi altına yine kilden yapılma bir destek konulmuştur. Bu destek heykelciğin dengeli durmasını sağladığı gibi heykelciğe sağ taraftan bakıldığında da dizini karnına çekmiş gibi oturur durmasını ve görünmesini temin etmiştir. Böylece, şimdiye kadar Anadolu'da ele geçmiş heykelcikler arasında ilk defa böyle çift oturuş pozisyonuna sahip bir esere rastlanmış oluyoruz. Heykelcikte izlediğimiz ikinci bir özellik ise, alt tarafında karın hizasına kadar bırakılmış olan oldukça geniş boşluktur. Eser imal edilirken kasden yapılmış bu boşluğun, heykelciği muhtemelen bir yere sabit olarak oturtulmasının sağlanması için bırakıldığı düşünülebilir.

Manisa Müzesinde muhafaza edilen bu heykelciğin kabaca yapılmış bir benzeri Afyon Arkeoloji Müzesince ele geçirilmiştir. Şimdi başı kayıp olan bu heykelcik ise, bağdaş kurmuş vaziyette oturmaktadır. Ellerinden biri göğsü üzerinde, diğeri ise böğüründe durmaktadır (Lev. V Res. 11).

¹² Hacılar Kazısı nihai raporuna (J. Mellaart 1970: a.y.) dahil edilmemiş bu eser halen Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Ayrıca bkz. Ö. Bilgi 1972: *Development and Distribution of Anthropomorphic Figures in Anatolia from Neolithic to the End of the Early Bronze Age*, Londra Üniversitesine sunulmuş yayınlanmamış doktora tezi Lev. LXXXI Res. 26

Pişmiş topraktan olan incelediğimiz bu heykelciklerin mermerden yapılmış bir benzeri ise Kayseri Arkeoloji Müzesinde saklanmaktadır. Konya'nın Büyük Çumra'sına bağlı Güçük köyü yakınında bir sulama kanalı deposu inşası sırasında bulunmuş olan bu heykelcik, bağdaş kurmuş durumda oturmuş olarak gösterilmiştir. Heykelciğin uzuvları kabaca işlenmiş olmasına rağmen dıştaki bacağı ayağı belirtilmiş ve göğüslerin iki yanına yerleştirilmiş ellerde parmaklar çizilerek belirlenmiştir. Göğüsler, heykelciğin üst kısmı gibi kübik hatlarla işlenmiştir (Lev. VI Res. 12). Hafifçe tahribata uğramış başın yüz kısmı kabaca olmasına rağmen ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Kulaklar hafif kabartma olarak gösterilmiş, burun daha barizce işlenmiştir. İri badem biçimindeki gözler gibi ağız çizilerek işaretlenmiştir.

Ele aldığımız bu son 3 eserde ayrıntılarda göze çarpan stil farkları dışında ortak özelliklere sahip olmaları nedeniyle aynı tarihlerde yapılmış oldukları anlaşılmaktadır. Şöyle ki, Manisa ve Afyon Müzesi eserlerindeki oturuş pozisyonlarındaki serbestlik ve ellerin pozisyonları, bu eserlerin Çatal Höyük II-I ve Hacılar'ın VI. tabakasında ele geçirilmiş ve Geç Neolitik Çağa tarihlenmiş yapıları anımsattıkları görülür¹³. Mermerden yapılmış üçüncü eser de aynı tarihe aittir, çünkü gözleri Geç Neolitik Çağ heykelcikleri gibi iri badem şeklinde işlenmiştir¹⁴.

Makalemizin konusunu teşkil eden son 2 insan figürü ayakta durur biçimde işlenmiştir. Konya'da Koyunoğlu Müzesinde rastladığımız ve Konya bölgesinde bulunduğu söylenen beyaz mermerden yapılmış olan bunlardan birincisinin başı boyun dibinden kayıptır ve kolları dirseklerden kırılarak göğüs üzerine konmuştur. Heykelciğin elleri belirtilmemiştir, fakat ayakları işlenmiştir (Lev. VII Res. 13). Oldukça şişman bir insan figürünü gösteren bu eserin karın altında kabartma olarak gösterilmiş olan dikdörtgen, figürün cinsiyet uzvunu örten bir giysi olarak kabul edilebilir. Mermerden veya taştan yapılmış benzerlerine Çatal Höyük¹⁵ ve Çukurkent'te¹⁶

¹³ Krş. J. Mellaart 1965: *Çatal Höyük, A Neolithic City in Anatolia*, Albert Reckitt Archaeological Lecture - British Academy, Londra Lev. LXXXII b, c, d; J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CXXV-CLVIII

¹⁴ Krş. J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CXLVI-CXLVII

¹⁵ Bkz. J. Mellaart 1962: "Excavations at Çatal Höyük - First Preliminary Report, 1962" *Anatolian Studies* 12 Lev. VIII d ve IX a-c

¹⁶ Bkz. A. H. Ormerod 1912-13: *a.y.* Res. 1A-B

rastladığımız bu heykelciğin, adı geçen yerleşmelerdekiler gibi Erken Neolitik Çağa tarihlenmeleri uygun görülebilir. Zaten, işlenişinde görülen stil de Geç Neolitik Çağın zarif ve mütenasip hatlı heykelciklerinden farklıdır.

Yazımızın sonuncu insan figürünü pişmiş topraktan yapılmış olup başı boyunla birlikte kayıptır. Nereden geldiği belli olmıyan ve halen Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmekte olan bu eser, bundan evvel ele aldığımız insan figürlerinden –bir tanesi dışında– farklı olarak soyut görünüşte işlenmiştir. Kollar kaba çıkıntılar olarak belirlenmiş ve kalçaların iriliği veya şişmanlığı da iki çıkıntıyla belirtilmiştir (Lev. VII Res. 14). Vücuduna oranla bacaklar çok nisbetsizdir ve ayakların uçları kayıptır. Önceki yapıtların 3 boyutlu olarak işlenmiş olmalarına karşın yassı olarak gösterilmiş bu heykelcik, Bronz Çağının eski safhasının başından itibaren bol miktarda görülmeğe başlanılan ve Eski Bronz Çağı II'de özellikle gelişen mermerden yapılmış insan figürlerini anımsatmaktadır¹⁷. Ancak, çok soyutlaşmış Eski Tunç Çağı yapıtları üzerinde çok ender olarak bezeme veya diğer uzuvlara yer verilmiştir. Halbuki, bu heykelciğimizde kollar ve kalçalar üzerinde ve cinsiyet uzvunun bulunduğu yerde yuvarlak baskı bezekler vardır. Ayrıca, karın bölgesinde çizilerek işlenmiş bir geniş daire içinde küçük çukurcuklar görülür. Karın bölgesine işlenmiş bu bezeğin bir benzerine Büyük Güllücek'te Geç Kalkolitik Çağa tarihlenmiş yine çok stilize edilmiş bir insan figüründe rastlıyoruz¹⁸. Bu benzerliğe dayanarak da eserimizi Eski Tunç Çağı öncesine ve Kalkolitik Çağın sonlarına tarihlemeyi uygun görüyoruz. Bu suretle de, Anadolu'da Neolitik Çağdan itibaren doğal biçimde işlenerek karşımıza çıkan insan figürlerinin veya heykelciklerinin, Erken Kalkolitik devirde kısmen stilize edilmeğe başladığı ve Geç Kalkolitik Çağda da gittikçe artan derecede stilize edilerek, Eski Tunç Çağında tam stilize ve soyutlaşmış insan figürleri olarak karşımıza çıktıklarını görüyoruz¹⁹. Anadolu Medeniyetleri Müzesinde saklanmakta olan bu heykelciğin de bu gelişimin Erken Kalkolitikten Eski Tunç Çağına geçişi temsil eden bir örneği gösterdiği anlaşılmaktadır.

¹⁷ Bkz. Ö. Bilgi 1972: a. y. s. 618 Tablo 6

¹⁸ Bkz. H. Koşay - M. Akok 1957: *Büyük Güllücek Kazısı*, 1947 ve 1949 daki çalışmalar hakkında ilk rapor, Ankara Lev. XXVI, 2

¹⁹ Bkz. Ö. Bilgi 1972: a. y. s. 618 Tablo 6

Sonuçlar:

Bu makalede ele aldığımız bu eserler bize, Anadolu insan figürleri sanatının gelişiminde bazı yeni öneriler getirmektedirler. Her şeyden önce, Neolitik Çağda Çatal Höyük, Hacılar, Can Hasan gibi yerleşmeler dışında Çukurkent'ten başka Uşak bölgesinde de Neolitik kültürlerin var olduğu anlaşılmaktadır. Bunu Alıçlı Höyük eserleri açıkça göstermektedir. Çukurkent'te bulunmuş olan yeni heykelcikler de bu merkezin Hacılar, Çatal Höyük Geç Neolitiği ile çağdaş ve en az bu yerleşmeler kadar önemli bir merkez olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, Konya'nın hemen güneyinde yer alan Hatip Höyükte de Çatal Höyükle çağdaş bir Neolitik yerleşmenin varlığı ortaya çıkmaktadır.

Bu eserlerin mevcudiyetinden çıkartabildiğimiz en önemli sonuç ise insan figürlerinin yapımlarında göze çarpan özelliktir. Taştan veya kilden yapılmış, oldukça uzun boyunlara sahip ve hiçbir kırık izi göstermeyen müstakil yapılmış insan figürü başları (bkz. Lev. II Res. 5 ve Lev. III Res. 7), başsız yapılmış pişmiş toprak heykelcikleri tamamlamakta kullanılmış olmalıdır (bkz. Lev. I Res. 1 ve Lev. V Res. 10). Daha önceleri de örnekleri Anadolu'da bulunup, yayınlanmış bu tip başlar²⁰, gerek Çatal Höyük Erken ve Geç Neolitiğinde ve Hacılar Geç Neolitiğinde veya Can Hasan Erken Kalkolitiğinde bulunmuş olan müstakil yapılmış başlardan ayırmak lazımdır. Bu başlar her hangi bir insan figürü vücuduna bağlanacak bir çıkıntıya sahip olmamaları yanında, genellikle Çatal Höyüktekiler gibi boyunlu ve boyunsuz²¹, Hacılardakiler gibi taştan ve yassı²² veya Can Hasan'da²³ olduğu gibi bazen boyunlarının içi boş olarak yapılmışlardır. Bu özellikler de bu başların bir insan figürüne tutturulmak

²⁰ Bkz. J. Mellaart 1954: *a.y.* Res. 87; A. Parrot 1964: "Acquisitions et Inedits du Musée du Louvre Idole et Ceramiques Anatoliennes" *Syria* 41 Res. 1-2

²¹ Bkz. J. Mellaart 1962: *a.y.* Lev. IX d; J. Mellaart 1964: "Excavations at Çatal Höyük - Third Preliminary Report, 1963" *Anatolian Studies* 14 Lev. XVI c; Diğerleri yayınlanmamıştır. Bunların bir kısmı için bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* Lev. XVI Res. 41, Lev. XXVIII Res. 61, Lev. XXXIV Res. 11

²² Bkz. J. Mellaart 1970: *a.y.* Lev. CLXII a-b ve CLXIII a-b ve c

²³ M. J. Mellink ve J. Filip 1974: *Propylaen Kunstgeschichte Band 13, Frühe Stufen der Kunst*, Lev. 26; diğerleri yayınlanmamıştır ve Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bunların bir kısmı için yine bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* Lev. CIV Res. 12 ve 13

için imal edilmediklerine delâlet eder. Zaten, Neolitik ve Kalkolitik Çağlarda omuzlar arasında böyle müstakil başları sıkıca tutacak çıkıntılara sahip insan figürlerine bugüne kadar Anadolu'da rastlanmamıştır.

Diğer taraftan, sivri başlar Anadolu insan figürlerinde bilinmek tedir. Bu tip eserlerin ilk örneklerine, yukarıda ele aldığımız eserler arasında Hacılar'da ele geçmiş bir örnekte (bkz. Lev. IV Res. 9), Geç Kalkolitik ve Eski Tunç Çağlarında bol miktarda rastlıyoruz²⁴. Bu tip başlara Geç Kalkolitik ve Eski Tunç Çağlarında hiç bir yerde şimdiye kadar rastlamadığımızdan, sivri başlı olarak bitirilmiş insan figürlerinin böyle müstakil yapılmış başları olduğunun kabul edilmesi mümkün görülmemektedir. Sivri başlı insan figürlerinin ağaçtan yapılmış takma başları olduğu bir varsayım olarak kabul edilebilir. Ancak, bugüne kadar böyle bir varsayımı destekleyecek ağaç izlerine figürler üzerinde rastlanmamıştır. Ayrıca, bu tip eserler yanında yuvarlak²⁵ ve diğer şekillerde²⁶, vücutları gibi çok soyutlaştırılmış başları olan figürlere de rastlanmış olması bu yapıtların kasten sivri başlı olarak imal edildiklerini anlatmaktadır. Başların sivri olarak yapılmış başlanmasının ise Erken Kalkolitik Çağın sonlarında ve Geç Kalkolitik Çağda gerçekleştirildiği anlaşılmıştır²⁷. Bu suretle de, müstakil yapılmış boyunlu veya boyunsuz başların mevcudiyetlerinin değerlendirilmelerinin başka nedenlere bağlanması gerektiği anlaşılmaktadır.

Çatal Höyükte şimdiye kadar kazılmış bazı yapılarda "Ata Kültünü" temsil eden kafataslarının bulunmuş olması²⁸, bu müstakil başların yapımına neden olduğunu düşündürmektedir. Anadolu'da "Ata Kültü"nü ilk örneklerine, bilindiği üzere, Hacılar Akeramik kültüründe rastlanmıştır²⁹. Bu çağı takip eden keramikli Neolitik Çağda ise "Ata Kültü"nü Çatal Höyükte devam ettiğini belirtmiştik. Çatal Höyüğün Geç Neolitik devir yapılarında bu kültürü temsil ettiği anlaşılan kafataslarına rastlanmaz. Bu durum Geç

²⁴ Ö. Bilgi 1975: *a.y.* Lev. I-III

²⁵ Bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* s. 618 Tablo 6

²⁶ Bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* s. 618 Tablo 6

²⁷ Bkz. Ö. Bilgi 1972: *a.y.* s. 618 Tablo 6

²⁸ Bkz. J. Mellaart 1967: *a.y.* s. 84 Şek. 14 ve 15

²⁹ J. Mellaart 1970: *a.y.* s. 6 Lev. Vb

Neolitik Hacılar'da da ve hatta Geç Neolitik Can Hasan'da da gözlenebilir. Bu üç merkezde de kafatası bulunamamıştır, ama müstakil imal edilmiş başlara rastlanmıştır, özellikle Hacılar'da³⁰. Bunlar büyük olasılıkla kafatası saklama ananesini yansıtmak ve devam ettirmek gayesiyle yapılmış olmalıdırlar. Bu geleneğin devamını Hacılar Erken Kalkolitik kültüründe izliyoruz, fakat çağdaşı Can Hasan kültüründe buluyoruz³¹. Bu merkezde ele geçirilen oldukça büyük boyutlardaki eserler, küçük ölçülerde başlı olarak yapılmış insan figürleriyle beraber bulunmuşlardır³². Bu da bize bu tip başların, başsız olarak imal edilmiş heykelcikleri tamamlayıcı organ olarak yapılmadıklarını açıkça göstermektedir.

Makalemizde görülen uzun boyunları olan başların da bu maksatla kullanılmış olabileceği düşünülebilir. Ancak, yine makalemizde ele aldığımız başları kayıp 2 heykelcik (Lev. I Res. 1 ve Lev. V Res. 10), bu tip başların boyun yerlerinde başların oturtulması için boşluk bırakılarak yapılmış figürleri tamamlamakta kullanıldıklarını göstermektedir. Bu başların ağaçtan yapılmış örneklerinin de var olabileceği saptanmıştır. Hacılar'daki bilimsel kazılar sırasında başsız yapılmış bazı insan figürlerinin, ki bunlar oldukça stilize edilmiş örneklerdir, buluntu yerlerinde karbonlaşmış ağaç kalıntılarına da rastlanmıştır³³. Diğer taraftan, kilden veya taştan yapılmış uzun boyunlu başların ağaçtan yapılmış insan figürlerine ait olabileceği de düşünülebilir, fakat bu varsayımı kanıtlayacak örnekler henüz kazılar sırasında rastlanmamıştır.

Bütün bunlar bize göstermektedir ki kilden yapılmış insan figürlerinin taştan, kilden veya ağaçtan müstakil yapılmış başları da olabilecektir. Diğer taraftan Anadolu'da Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlarda tam yapılmış insan figürleri yanında "Ata Kültü"ne bağlı olarak kafatasları saklama geleneğini temsilen taştan veya kilden yapılmış müstakil başlar da kullanılmıştır.

³⁰ Bkz. alt not 22

³¹ Bkz. alt not 23

³² Bkz. M. J. Mellink ve F. Filip 1974: a. y. Lev. 27 ve 30; diğerleri yayınlanmamıştır ve Anadolu Medeniyetleri Müzesinde muhafaza edilmektedir. Bunların bir kısmı için bkz. Ö. Bilgi 1972: a. y. Lev. CIII Res. 10 ve 11

³³ Bkz. J. Mellaart 1970: a. y. s. 175 Lev. CLX a-f Şek. 233

Bütün bu sonuçlara ilaveten Geç Neolitik Çağda insan figürlerinin duruş pozisyonlarında saptanmış olanlara, Manisa Arkeoloji Müzesi heykelciğinin çift oturuş pozisyonuyla yeni bir duruşun geldiği görülür. Ayrıca, Geç Neolitik Çağda Anadolu insan figürlerinin yapıışlarında diğer çağlarda görülmiyen geniş bir serbestliğin var olduğu bir kez daha açıkça izlenir.

İstanbul, Mayıs 1978

K A T A L O G

1. ÇUKURKENT : Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 2.7 cm.
Pişmiş toprak. Koyu krem rengi astarlı ve perdahlı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
2. ÇUKURKENT : Baş kayıp. Mev. Yük. 1.6 cm.
Kahverengimsi krem rengi kireçtaşı. Cilalı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
3. ÇUKURKENT : Uzanmış bir heykelciğin alt kısmı. Mev. Uz. 4.4 cm.
Yeşil taş. Cilalı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi
4. HATİP HÖYÜK : Tüm. Yük. 4.4 cm.
Yeşil taş. Cilalı.
Konya Arkeoloji Müzesi
5. HATİP HÖYÜK : Yalnız boyunlu baş. Yük. 4.5 cm.
Yeşil Taş. Cilalı.
Konya Arkeoloji Müzesi
6. ALIÇLI HÖYÜK : Bir heykelciğin belden alt kısmı. Mev. Yük. 4.7 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı.
Özel Koleksiyon, Banaz / Uşak
7. ALIÇLI HÖYÜK : Yalnız boyunlu baş. Yük. 6.4 cm.
Pişmiş toprak. Kırmızımsı krem rengi astarlı. Perdah
yer yer bozuk.
Özel Koleksiyon, Banaz / Uşak
8. HACILAR : Yalnız baş. Mev. Yük. 3 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı. Kahve-
rengimsi kırmızı bantlarla bezekli.
Özel Koleksiyon, İstanbul
9. HACILAR : Bir heykelciğin üst kısmı. Mev. Yük. 5.5 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı.
Özel Koleksiyon, İstanbul

10. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 4.9 cm.
Pişmiş toprak. Kırmızı astarlı ve perdahlı.
Manisa Arkeoloji Müzesi
11. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 3.9 cm.
Pişmiş toprak. Kahverengimsi krem rengi astarlı. Perdah bozulmuş.
Afyon Arkeoloji Müzesi
12. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Tüm. Yük. 5.3 cm.
Beyaz mermer. Cilalı.
Kayseri Arkeoloji Müzesi
13. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş ve boyun kayıp. Mev. Yük. 4.3 cm.
Beyaz mermer. Cilalı.
Koyunoğlu Müzesi, Konya
14. YERLEŞMESİ BELLİ DEĞİL: Baş, boyun ve ayakların uç kısımları kayıp.
Mev. Yük. 7 cm.
Pişmiş toprak. Krem rengi astarlı ve perdahlı.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi